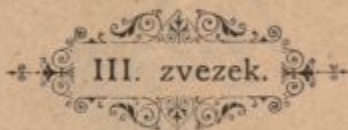

Knjižnica
Družbe sv. Cirila in Metoda.

Na svetlo daje in zalaga družba.

Valentin Vodnik,
prvi slovenski pesnik.

V Ljubljani.

Tisek J. Blaznik-ovih naslednikov.

1849.

Valentin Vodnik,

prvi slovenski pesnik.

Slovenski mladini

spisal

Peter Bohinjec,

kapelan.

V Ljubljani.

Izdala in založila „Družba sv. Cirila in Metoda.“

1880.

Valentin Vodnik.

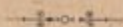
Predgovor.

Mladi bralec! Kmalu bodeš stopal v ljubljansko gimnazijo mimo veličastnega spomenika. Zvedavo ga ogleduješ. Kdo je pač ta bronasti kip? — Mrtvo srce bi imel, da se tako ne poprašáš.

Evo ti ga! Ta knjižica ti podaja živi kip v roke. Utegnil si brati kaj takega že drugod. Saj je že dovolj napisanega, temu podobnega. Ali posebej zá-te je spisana ta knjižica. Tvoja prijateljica, družba sv. Cirila in Metoda, stiska ti v roko ta Vodnikov životopis prav te dneve, ko se v beli Ljubljani odkriva slavljencu prelepi spomenik. — Vzemi to knjižico in jo prebiraj!

Valentin Vodnik.

I.

Dijak.

Redila me Sava,
Ljubljansko polje.
Vodnik.

Mladi bralec! Kadar ostaviš zaduhlo sobo in megleno Ljubljano, da se odpočiješ v svežem zraku in naužiješ prirodne lepote, takrat pač ne zamudiš kreniti katerikrat po široki cesti, ki se vije proti gorenjski strani. Vedno širji svet se ti odpira memo hiš, nastavljenih ob cesarski cesti. V Šiški si. Pri cerkvici zaviješ na levo in ob podnožji nizkih gričev prikorakaš v malo minutah v Zgornjo Šiško pred hišo, na katere pročelji čitaš napis: „Pri kameniti mizi“. In če ljudi poprašaš, kod je pri „Žibrtu,“ pokaže ti vsakdo to hišo. Gostilna je. In če natančneje pogledaš hišo s ceste, ugledaš tudi še drug napis, urezan z zlatimi črkami v kamenito ploščo, vzdano v stranskem pročelji. Glasi se:

Tu se je rodil 3. svečana 1758

Valentin Vodnik,
prvi slovenski pesnik.

V ti hiši so torej prinesle rojenice ob treh zjutraj na svet onega velikega moža, ki ga opisuje ta knjižica.

Kaj hočem povedati o njegovih detinskih letih? Živili so ga in redili, pestovali in zibali, prepevali so mu in se z njim igrali, dokler si sam ni znal pomagati. Ko pa je že sam mogel po hiši in okoli hiše, takrat pa je tudi že sam Boga molil, igral je in prepeval. Posebno veselje je imel na mlaki ali luži, ki si jo gotovo opazil ob cesti na levi, ako si obiskal iz Ljubljane Vodnikovo rojstno hišo. Po letu se je kopal, žabe lovil in delal papirnate čolničke, po zimì sopet se je drsal po jamenskih mlakah, kakor sam o sebi popisuje.

Ali dete postane deček. Popustiti je bilo treba igre in luže in drsanje. Z devetim letom (l. 1767.) začne rade volje hoditi v šolo v Ljubljano. Oče so mu rekli, da lahko preneha, kadar hoče, ako mu uk ne pojde od rok. A pridno je hodil naš Balant v šolo in dobro se je učil; zato so ga pa oče in mati in strijci in tete večkrat pohvalili.

In kaj vse se je naučil pridni in modri deček, kaj vse je vedel in znal! V enem letu se nauči pri svojem učitelji Kolenci dobro brati, pisati in računati. Zato ga pokliče prihodnje leto (1768) v Novo mesto njegov strijc, Marcel Vodnik, ki je bil tu frančiškan. Ta ga nauči v dveh letih toliko, da je mogel koj v prvo šolo v Ljubljano. Koncem l. 1769. poslovi se torej pri svojem strijcu in povrne se domov. Prihodnje leto (1770) začne hoditi v Ljubljano v jezuvitske šole in peto leto (1775) dokonča že vse latinske šole. (Gimnazija je imela namreč takrat samo pet razredov).

In menite, da je bil mladi Balant zadovoljen samo s tem, kar se je naučil v šoli? V prostem času se je ukvarjal tudi še z drugimi predmeti. Koliko jezikov se je učil koj kot dijak! Slovenski je znal že tako od doma, nemškega, latinskega in grškega se je učil v šolah, iz svojega veselja pa se je uril v laščini, francoščini in vseh slovanskih narečjih. In kako se je učil? Ne površno, ampak temeljito, tako, da je postal pozneje učitelj v teh jezikih.

Slovenska mladina — kak izgled ti mladenič Vodnik v uku!

Kot dijak se seznanil Vodnik z očetom Pohlinom. Ta je bil avguštinec in učen mož, ki ima v slovenski književnosti marsikatero zaslugo. Vnet za vse dobro spozna kmalu tudi nadarjenega Vodnika in nauči ga marsikaj in spodbada za slovenščino, ki je bila takrat še zelo zanemarjena. Vodnik je sam pripoznal hvaležno, da ga je oče Marko naučil slovensko pisati. Učil se je pri njem ljubezni do domovine in sočutja do zapuščenega slovenskega naroda. Kaj čuda, da se je tudi v njem vnela želja, postati to, kar je bil oče Marko? Dovršivši latinske šole torej vstopi 1775 v red oo. frančiškanov v Ljubljani. Iz hvaležnosti do svojega strijca, očeta Marcela, si izbere tudi samostansko ime: „Marcelijan“.

Kot redovnik seznanil in oklene se brat Marcelijan še tesneje očeta Marka Pohlina in Ivana Damascena (Dev-a), ki je bil tudi iz reda avguštincev in slovenski pisatelj.

Kot frančiškan dovrši modroslovne in bogoslovne nauke, zaveže se z obljubami in zapoje novo mašo.

II.

Kapelán.

Navdale Triglava
 Me snežne kopé.
Vodnik.

Oče Marcelijan ni nosil dolgo samostanske obleke. Za cesarja Jožefa II. je nastalo namreč po kmetih več novih manjših samostojnih fará. Ker pa svétnih duhovnikov ni bilo v izobilji, tedaj se oglasi tudi oče Marcelijan pri tedanjem škofu Herberštajnu, da ga je volja popustiti samostan in se uvrstiti med svetne duhovnike. To je bilo leta 1784. In res je šel že 10. aprila za pomočnega duhovnika v Soro, kjer „duše pase“ do 15. februarija 1785. 11. marcija nastopi službo pomočnega duhovnika (subsidiarius) v Gradu na Bledu in od 12. decembra 1786 je služil tamkaj kot kapelán (cooperator) do 17. oktobra 1788. Kot grajski kaplán se seznaní Vodnik z možem, ki je največega pomena za njegovo življenje in sploh za tedanje slovstveno delovanje. Ta mož plemenitega značaja, obširne vednosti in radodarnega srca je bil baron Žiga Cojz (Zois, r. 1747, u. 1819), lastnik bohinjskih rudikov.

Od novembra meseca 1788 do februarija 1793 je služboval Vodnik kot kapelán v Ribnici.

Cojz je bil, ki je posređoval pri tedanjem ljubljanskem nadškofu Mihael Brigidi, da pride Vodnik iz Ribnice meseca februarija 1793 za samostojnega duhovnega pastirja (lokalnegak apelána) na Koprivnik ali Gorijuše v Bohinji. —

Predragi bralec! Kaj ne, to so le suhe številke, ki naznanjajo Vodnikovo kapelánovanje. Ali dvigni

svojo domišljijo in utopi se v duhu v Vodnika-kapelana! Mož v najboljših letih, naudušen za vse blago in lepo, do naroda poln ljubezni, ki jo je srkal na prsih Pohlinovih in Damascenovih, ta mož slušbuje na najlepših, najdivotnejših, najzanimivejših krajih slovenske domovine! Služboval je ob bregu bleškega jezera, „podobe raja“; kako se ne bi nategnila njegova pevska žila, kako ne bi vskipelo njegovo vneto srce, kako ne bi zažarele njegove bistre oči, zroč snežnikov velikane, pasoč se po zelenih holmih in modrem plašču bleškega jezera? Kako ne bi bila njegova duša vesela, poslušajoč prezanimivo govorico svetovno znanega Ribničana, kakor navlašč za moža — jezikoslovca. In zdaj še Bohinj! Nebotični orjak, varuh domovine — Triglav velikan, bohinjsko jezero, visoke strmine, stisnene doline, šumeči slapovi, bistra Savica, čvrsti bohinjski rod... kako se ne bi radovala duša vnetega duhovnega pastirja, ki je pasel tu Koprivniške ovčice? Tam gori na Koprivniku je oznanoval Vodnik božjo besedo, tam gori v čistem gorskem zraku je vetrič udarjal na njegove pevske strune, tam gori so mu polnile bistre sape dušo s prostimi mislimi, tam gori se je dvigala njegova duša čez svetne zmote in zmešnjave k večni luči in resnici. Tam gori je zbiral zaklade za svoj slovar, tam gori je nabiral snovi za svoje neminljive pesmice.

Res prekrasna si, bohinjska dolina, res prejasne ste, bohinjske planine!

Če se sprehajaš tam gori po senožetih in gozdičih Koprivniških in stopiš na Jorski vrh, kjer je Vodnik kretal in napajal svoje srce, če stopiš v cerkvico, kjer se je glasila iz njegovih ust modrost Gospodova, če stopiš v stanovanje, kjer je premišljeval,

peval in delal za svoj dom in narod, tedaj te prevzame čarobni duh in vzbuja se ti blag spomin, ako ti bije srce za domovino, ako ti gori za lepoto, blagoto in resnico.

Prišel je torej Valentin Vodnik v ta kraj, ki je prezanimič v narodopisnem, zgodovinskem in zemljepisnem obziru. Rad je lazil po gorah in leta 1795. je šel s kanonikom Pinhakom in grofom Hohenwartom celó na Triglav. — Nabiral je tu v Bohinji narodno blago, pesništvo se mu je tu s cela obudilo in od leta 1793. se je jel pečati tudi z rudninstvom ter je obogatil Cojzovo zbirko z marsikako dragocenostjo.

Tu nam je omeniti, da se je Vodnik za svojega bivanja v Bohinji seznanil še natančneje z baronom Cojzom. Ko je bil Cojz še zdrav, tedaj je prihajal rad tudi sam v Bohinj, kjer je imel svoje rudnike in fužine. Ko pa oboli na nogah tako, da ne more več hoditi, tedaj sta si dopisovala z Vodnikom pogostoma in prav prijateljski. Ljubljanski muzej hrani še nekaj teh prezanimivih pisem. Cojz je bil Vodniku res moder svetovalec, velikodušen podpornik in pravi prijatelj, kakor sploh vsem tedanjim slovenskim pisateljem. Pisma kažejo, kako je bil Cojz učen, poln krasoslovnega čuta in ukusa, kako je imel veselje do rudništva, kako je kipel v ljubezni do materinščine, kako je z mladeniškim ognjem in gorečo domovinsko ljubeznijo navduševal Vodnika, tolažil ga kot dober oče svojega sina z uprav krščansko udanostjo v voljo božjo (dasi je bil sam tolažbe prepotreben), učil ga, kako pisati, kako pesnikovati, da bode koristil svojemu rodu.

A Vodnik ni bil jeden tistih, ki si ne dadé ničesa dopovedati in ki mislijo, da so modrost zajemali s klobukom. Učil se je, mnogo učil in rad poslušal

modre svête in nauke svojega učenika ter se vêdel po njih. Zato pa je tudi napredoval v svojih vednostih in svojih pesniških izdelkih, ker se ni sramoval popraviti, ako je prišel na boljšo misel in besedo.

Tak moŹ, dovzeten dobrega sveta, boŹ — trdno sem prepričan — kedaj tudi ti, mladi prijatelj!

Naposled pa se je Vodnika vendar le laŹčala Źelja priti bliŹe Ljubljane, da bi mogel mirno samo svojim vednostim Źiveti. A skromen je bil pri tem uĉeni moŹ; to nam priĉa pismo, ki je je pisal kanoniku Josipu Pinhaku, ĉuvŹi, da ga mislijo predstaviti v Idrijo. — — — H koncu pravi: . . . „Zdaj pa izroĉam Vam in ostalim svojim prijateljem skrb za vse drugo in ne Źelim niĉ drugega prej vedeti, kakor brati dekret, bodisi za lokalnega kaplana, bodisi za kurata, beneficijata ali Źupnika, da imam le pri tem svojo „menaŹo“, da bodem sam svoj gospod za svoja dela.“ — — —

Po trudu Cojzovem pride naposled res ne le v okolico ljubljansko, kakor si je on Źelel, ampak kar v Ljubljano samó, ker 1. avgusta 1796 nastopi sluŹbo kapelana in nadarbenika (beneficijata) pri sv. Jakobu v Ljubljani.

III.

Uĉitelj.

a)

Za uk si prebrisane glave.

Vodnik.

Dve leti je Vodnik opravljal sluŹbo duhovnega pomoĉnika pri sv. Jakobu. Meseca februarija 1798 pa upekojé uĉitelja pesniŹtva na ljubljanski gimnaziji

(poetike), Jakoba Penclja, in za 24. aprila napovedo preizkušnjo (konkurs) za izpraznjeno mesto. Mestni kapelan Valentin Vodnik se udeleži te preizkušnje ter odgovori povoljno ustno in pismeno na stavljenja vprašanja. In 17. avgusta t. l. ga imenujejo za učitelja pesništva s 400 goldinarji letne plače. Učil je vse predmete razven veronauka v najvišem razredu.

A gimnazijskim učiteljem se je takrat slabo go-dilo. Imeli so malo plače, mladina je bila razposajena, učila so bila nedostatna. Vodnik je moral izkusiti marsikaj britkega in požreti marsikatero grenko. Ko jeseni l. 1801. gimnazijski učitelji predložé načrt, da bi se napravil še en razred kot pripravnica za gimnazijo (ki je imela — kot že povedano — takrat le pet razredov), piše Vodnik v poročilu, govoreč o učiteljskih plačah: „Zdaj se mora učitelj zadovoljiti z mrzlo večerjo in z mesom in zeljem za kosilo in skrivati spodnjo obleko pod površno, ako hoče izhajati. Časti nima učitelj druge, kakor katero si sam pribori. Vse odlikovanje učiteljevo za njegovo službovanje je pokopano v šolskem prahu. Mlade, negodne priče njegovega truda pa hvalijo le malokdaj njegove napore, le tožijo in zvrčajo na učitelja svojo krivdo kaznovane zanikarnosti.“

Vodnikovo poprišče pač ni bilo torej postlano z rožicami. In vender je mož vse rad potrpel in pregledal, da je žel le nekoliko uspehov svojega truda. In še več! 9. junija 1802 dobi učitelj pesništva na ljubljanski gimnaziji iz škofije pismo, naznanjajoče, da vsled cesarskega povelja noben redovnik ne sme več sprejeti svetne (sekularne) službe. Vsi tisti redovniki pa, ki so je poklicali v prejšnjih letih zaradi sile v tako službo, odpusté se zdaj in vsak povej, če se

hoče povrniti v samostan. — Kako lahko bi bil Vodnik ostavil po tem odloku svojo težavno službo in borno plačo ter užival v miru v samostanu ostale ure svojega življenja! A ne stori tega. Poprosi škofa, da bi smel delovati še nadalje med svetnimi duhovniki in ob enem opravljati učiteljevo službo. 10. decembra 1804 dobi odgovor, da sme s privoljenjem papeževim sleči meniško obleko.

21. julija 1806 izvolijo našega Vodnika začasno za prefekta (vodijo) gimnazije, kar je bil do 7. aprila 1807. Tudi kot tak se je mnogo trudil in poganjal za že omenjani začetni razred na gimnaziji (Parva).

Še le s šolskim letom 1807/8 so uveli novi učni red. Gimnazija je namreč sedaj dobila šest razredov (4 gramatikalne in 2 humanitatna) in šest učiteljev, ki so poučevali posamične predmete. Ker je Vodnik spisal tako korenito zgodovino Kranjske, Goriške in Trsta, da so jo potrdili za učno knjigo, pokazal je tudi na tem polji svojo zmožnost in vednost. Torej so ga imenovali učitelja zgodovine na novo urejeni gimnaziji in začasno je poučeval tudi veroznanstvo, ker ravno takrat niso imeli nobenega zato postavljenega kateheta. Zato pa so ga tudi uradno pohvalili, ker se dá radovoljno porabiti tam, kjer je vselej najbolj na korist mladini.

Tudi plače učiteljske so takrat povikšali. A naš častni Valentin je imel že smolo. Humanitatni učitelji so namreč imeli po 100 gold. več, Vodnik pa, ki je dozdej poučeval pesništvo, torej humanitatni predmet, prevzel je za naprej zgodovino, kot njen poseben veščak, torej gramatikalni predmet. Uložil je prošnjo, da bi se tudi njemu povikšala plača za 100 goldinarjev. Toda sopet je ostal zaslužni mož na cedilu. S šolskim

letom 1808/9 pa je že učil Vodnik zgodovino in zemljepisje v vseh razredih.

Bodočega leta je pogrešala gimnazija še tudi učitelja francoskega jezika. In sopet so priporočili Vodnika kot „znanega jezikoslovca“, da začasno poučuje francoščino.

Toliko zaslug je imel naš slavljeneec že za šolstvo, povsod se je dal porabiti, povsod je bil doma in rade volje je ustregel vsaki želji; vendar so mu šli tako malo na roko. Niso mu hoteli izboljšati plače za borih 100 goldinarjev, še več: niti obljubljenih 300 gold. za spisano zgodovino Kranjske mu niso izplačali.

b)

Tista leta je bila vsa Evropa po konci. Mogočni francoski cesar Napoleon je razprostrl svojo moč po vsi Evropi. Tudi Avstrija se je morala pokoriti francoskim vojakom. 20. maja 1809 je Ljubljana zagledala že tretjikrat Francoza v svoji sredi. A zdaj je bilo kmalu vse drugače tudi pri šolstvu. Šolskega leta 1809/10 je ostalo sicer še vse pri starem. Bodoče leto pa je francoska vlada uravnala ves javni pouk po svoje. Vodnika je imenovala za gimnazijskega vodijo, ki je bil ob enem nadzornik začetnih šol svojega okraja. A plače za to ni dobil nobene. Razun tega je bil tudi vodja umetalne in rokodelske šole, za kar je dobival na leto 600 frankov (frank = 45 krajc. a. v.) Plača se je izplačevala iz francoske denarnice po licejskem vodstvu, a jako zanikarno: po dva, tri in več mesecev so morali učitelji vselej čakati na-njo. Tako je dobil Vodnik kot vodja umetniške in rokodelske

šole svoj delež za avgust in september 1811 še le 17. marcija 1812. — Vrh tega je bil Vodnik na liceji še učitelj zgodovine in zemljepisja in pa neobligatne (neobvezne) laščine.

Uradni jezik je bil takrat francoski. Učni jezik je bil izprva slovenski in nemški, pozneje pa francoski. V poročilu koncem prvega polletja, ko je bil učni jezik slovenski in nemški, pravi Vodnik kot vodja mej drugim, da se že kažejo ugodni nastopki slovenščine kot učnega predmeta.

Pri tolikem delu pa je vendar Vodnik pripravil za natis to leto (1811) slovensko in francosko slovnico.

Šolsko leto 1811/2 se je sopeset marsikaj izpremenilo. Vodnik ni bil več gimnazijski vodija, ampak učitelj drugega humanitatnega razreda. (Tudi umetniška in rokodelska šola je prenehala 17. marcija 1812). V 3. in 4. razred mestne osnovne šole se je uvela slovenščina kot obvezni predmet. Vodnikova „Pismenost“ pa je učencem rabila tu kot učna knjiga.

1812/3 se je godilo vse po starem. Vodnik pripravi popolnem za natis svoj nemško-slovensko-latinski slovar (besednjak).

Ali moralo je priti sopeset drugače. Napoleonovo moč so Rusi pokopali. Na enkrat so mu odpihali vsi vetrovi sreče-opoteče. Avstrija je sopeset zasedala polagoma svoje dežele s svojimi vojaki. 3. oktobra 1813 ob petih popoldne je že svirala avstrijska godba v Ljubljani pred mestno hišo in ljudstvo je klicalo sopeset: „Živio cesar Franc!“

Naš častni pesnik, Valentin Vodnik, je zložil namreč leta 1811. po obliki in vsebini dovršeno, v resnici veličastno slavodatko (himno) „Ilirijo oživljeno“, ki popeva in slavi v naudušenih besedah staro

Ilirijo in „viteza dobrotnega“ (Napoleona), ki jo je sopet oživil. In kaj govori v proroškem duhu stara Ilirija, ki

Napoleon trebit'

Ukaže ji prah?

Polna hvaležnosti in zaupanja modruje:

Zveličana bodem,

Zaupati smem,

Godí se eno čudo

Naprej ga povem:

Duh stopa v Slovence

Napoleonóv,

En zarod poganja

Prerojen, ves nov.

Kako je zvenelo pač v duši pevca „Ilirije oživljene“ tisto trenotje, ko je sopet avstrijska godba svirala po glavnem mestu nove Napoleonove Ilirije in je slovenski narod klical iz tisočerih grl: Živio cesar Franc?

Tako je zvenelo, kakor tisto trenotje, ko je zapisal na konci „Ilirije oživljene“ dostavek: „Illyriam redivivam“ sequetur „Illyria magnificata“ („Iliriji oživljeni“ sledí „Ilirija zveličana“). — Kakor da je videl pevec v proroškem duhu, da bode Napoleonova slava le priprava Frančeva za lepšo bodočnost slovensko! In res je zapel naš domoljubni pesnik lahko po kratkih dnevih trpljenja in negotovosti:

Iz Dunaja kliče:

Ilirija vstan'! . . .

Zveličanja tebi

Napočil je dan.

Tako je zvenelo v duši avstrijskega ljubitelja, pesnika „Ilirije oživljene“, tisto trenotje in le še to-

liko bi lahko prideli, da je bilo veselje ob povrnitvi avstrijskega cesarja še večje kakor poprej, ker je pesnik videl zdaj tisto utelešeno, kar je nekdam gledal in pričakoval v duhu. — Kdo bi torej mogel natolcevati moža poštenjaka, da je bil prevelik čestilec Napoleonov? Kdo bi dvomil nad njegovim avstrijskim domoljubjem? — Ali ni bil prav Vodnik duhovni pastir avstrijskih domobrancev? Ali jih ni on unemal za dom in cesarja s svojimi „brambovskimi pesnimi“? Ali ni on pisal zgodovine domovinoznanstva za avstrijske šole? Vodnik, značaj kakor kamen-kost, spremenil bi bil svoje pristno domoljubje za nekaj pen francoske slave? Ne, in stokrat ne! Že naslov „Ilirije oživiljene“ razodeva občutke vnetega rodoljuba, ki pričakuje za ljubljeni svoj rod novega duhovnega življenja, ko se mu je obudilo staro ilirsko ime. In pesen sama na sebi? To ni toliko slava Napoleonova, kakor slava stare Ilirije, to ni toliko želja francoska, kakor želja starega avstrijca, ki poje brambovsko „Prisego“, ki kipi v ljubezni do svoje domovine, mile Slovenije, katera se je na krat in, Bog je hotel, ravno takrat pospela in razvila, toliko stoletij zaprašena in zaničevana. To je bil trenotek, ki ga je moral vsak zaveden Slovenec blagrovati, če ni hotel trčiti ob svoje domoljubno prepričanje. In Vodnik je bil tak zaveden Slovenec. Torej ni se razrušil kremen Vodnikovega značaja, ampak celó trdil se je še bolj, tako utrdil, da ga tudi pozneje, ko ga je usoda tako zelo strahovala, ni mogla omajati nobena neprijazna sapa — do konca življenja. Ko se je slovenščina uvela v šole in se je bilo nadejati nove veselejše dobe (in moralo se je že zgoditi ravno takrat, ko so bili Francozje v deželi! kaj je mogel Vodnik za to?), takrat je pač moral

Vodnik dati dušek svojemu rodoljubnemu srcu. Res da ne vem, piše dr. Jan. Bleiweis, kako se mu je mogla tako za zlo vzeti „Ilirija oživljena“, ako se bere, kako je o Francozu mislil (Glej „Novice“ leta 1799. 23. in 24. list) in ako se ne prezró njegove brambovske. Vodnikov značaj ne trpi pri tem čisto nič, še nasprotno, moral je tako ravnati, če je hotel zvest ostati svojemu prepričanju, kar sem že poprej dokazal. Zato tudi ni treba umišljati si, da bi bil kdo drug utegnil zložiti „Ilirijo oživljeno“, ne pa Vodnik. S kratka: naš pesnik je bil rodoljub in domoljub, ljubil je svojo širjo domovino, in ljubil je svojo ožo domovino!

Napoleon, piše prof. Levec za Avgust Dimcem, ustvaril je takrat slovensko Ilirijo, dal je našemu jeziku vsaj kolikor toliko pravice, stal je na vrhunci svoje slave, osvojil si je vso Evropo, bil je zaveznik avstrijski, poročen z avstrijsko cesaričino — kdo se bode čudil, da je takrat Vodnik, Slovan, zgodovinar in pesnik, v svoji duši ustvaril najveličastnejšo pesen svojo: „Ilirijo oživljeno“?! — In zgodovinar, ki naši narodnosti ni bil ravno dober, pravi tako-le: „Iz vsega tega se vidi, da je Vodnikov vsakako po obliki dovršeni, pesniško-lepi slavospev manje se klanjal Napoleonu, kakor sanjarsko izlival narodni ponos, domoljubno domišljijo, zaradi katere se ne more obso-diti odkriti, gorko čuteči, povse plemeniti pesnik.“

In vendar! Kako so povračevali zasluženemu možu? ukovito je to za vsacega — torej pogledjmo!

c.

Šolsko leto 1813/4 je dobila sopen avstrijska vlada šole v svoje roke. Uvel se je sopen stari red: gimnazija s šestimi razredi. Z odlokom dne 6. novembra 1813 imenuje deželni poglavar Iliriji, Lattermann, Vodnika sopen za učitelja zgodovine in zemljepisja. A že po ukazu dne 23. novembra razdelé humanitatne predmete med Vodnikom in profesorjem Peseneggerjem. Tudi je poučeval Vodnik neobvezno laščino po štiri ure na teden in začasno vodil mestne osnovne (normalne) šole. Ravno tako mu je izročila avstrijska vlada posel, da pobira šolnino, kar je opravljaj tudi že za francoske vlade.

Koncem šolskega leta 1813/4 je zasijalo našemu pesniku upanje lepše prihodnosti. Že je mislil, da si zboljša vendar enkrat nekoliko švoje mučno stanje in svoje slabe dohodke. Izpraznjena je bila namreč stolica občne zgodovine na liceji in Vodnik se oglasí s prošnjo dné 29. junija. Skrbel je za šolstvo toliko nesebično za Francozov in trudil se je, obdržati je kolikor mogoče pri starem avstrijskem črteži. Sam pravi, ako dobí to službo, da hoče poučevati trgovce, obrtnike in osobito mlade duhovnike v tako potrebnem slovenskem jeziku in le tako mu bode mogoče tudi dati na svetlo težko pričakovani slovar in tako koristiti domovini s tema dvema rečema, ki ste prirastli najbolj njegovemu srcu“.

Meseca septembra razpišejo tudi stolico laškega jezika s 300 gold. letne plače. Udeležil se je edini Vodnik te preizkušnje (konkurza). Tako upa in obrača ubogi Vodnik, pričakujoč, da mu vsaj stolica laškega jezika zboljša položaj, če mu izpodleti pri zgodovinski stolici.

In kaj je pričakal upajoči učitelj?

Dne 18. marcija 1815 dobi vodstvo tá-le ukaz: Profesorja Vodnik in Pesenegger se ali deneta v pokoj po veljavnih postavah, ako nista več zmožna za službo, ali pa naj ju nasvetujejo za kako službo izven Ilirije, koder ne bi imela ničesar opraviti z odgojo mladine; za tó naj se sama primerno izjavita.

Zakaj tak ukaz? . . . . Ne pové nobena listina. Mi pa si lahko mislimo, da niso pozabili pesnika napáčno tolmačene „Ilirije oživljene“!

Meseca aprila 1815 so ustanovili stalno stolico laškega jezika po 4 ure na teden s 400 gold. letne plače. A Vodnika so izključili izrecno tudi iz te službe in smel je poučevati laščino le začasno: najbrže zato, ker niso imeli družega za ta predmet sposobnega učitelja. Drugače bi Vodniku še tega ne bili privoščili.

A to še ni vse, kar je moral Vodnik ukusiti.

22. junija razpišejo drugič konkurs za talijansko stolico. Oglasé se trije tekmeči. Eno uro zapoznel pride tudi Vodnik k preizkušnji. A vodija (Ravnikar, pisatelj in pozneje škof tržaški) si ne upa presojudati Vodnikovega izdelka, ker so ga uradno izključili iz te službe.

A Vodnik tudi sam ni gojil mnogo upanja, da bi ga upoštevali. Sit je bil že tega večnega premikanja in neuslišanih prošnjá ter si je želel mirú. Torej pošlje zadnjo prošnjo do vlade julija meseca, da mu dadé toliko pokojnine, s kolikeršno bode mogel živeti in izdati svoj slovar. Tudi kako knjižničarsko službo ali ravno-izpraznjeno kanonično mesto v Ljubljani bi sprejel rade volje.

In meseca novembra 1815 stopi Vodnik v pokoj z 200 gold. (s tretjino svoje plače).

Toda učiteljev niso imeli takrat dovolj na gimnaziji in Vodnik jim je bil sopet dober. 8. novembra so ukazali Vodnika in Peseneggerja porabiti za humanitatne razrede. Tako je naš učitelj Vodnik vžival spet redno plačo. Dne 26. novembra dobi v roke tudi odlok tiste prošnje, da bi se mu povikšala pokojnina. A odgovor ni bil ugoden. Le toliko se je pristavilo, da mu hoče pridvorna šolska komisija (Studienhofcommission) priskrbeti primerno službo, ker je „mož dragocenih vednostij“. Od dunajske šolske oblasti pa je dobil še celó laskavo pismo, da je pokazal pri razlagi klasikov v preteklem tečaju hvalevredno marljivost.

12. januarija 1816 so našega Valentina v novo umirovili. Za odhodnjo je dobil od deželne vlade pismo pohvale in zadovoljnosti: „Ker je preskrboval humanitatno stolico več let na posebno zadovoljstvo z radovoljnostjo, natančnostjo, s hvalevredno pridnostjo in gorečnostjo“. To pismo se je moralo javno prečitati pred vsemi součitelji. A kaj je bila ta pohvala Vodniku — skromnemu možu? Svojih plemenitih nakán vender le ni mogel izvršiti.

Ostal je začasni učitelj laščine. A tista preizkušnja, ki jo je napravil 22. junija 1815, ni veljala več in razpisali so vnovič konkurz. Vodnik se odloči še enkrat in napravi preizkušnjo in sicer tako dobro, da ga licejski vodja priporoči na prvem mestu, s pristavkom: „najglobokejše spoštujoč ukrep visoke pridvorne šolske komisije“. Ta pa je že tako Vodnika poprej izključila iz te službe. — In glejte! 9. septembra nastopnega leta (1817) se je rešila ta prošnja.

In kako? Ni se potrdil nobeden izmej prosilcev in ukazalo se je razpisati nov konkurz.

Toda še ni izpil Vodnik vse kupe grenke usode. Uradniki državne denarnice so namreč izračunili tako, da je učitelj Vodnik zadnja leta 378 gold. 36 $\frac{1}{2}$ kr. potegnil preveč plače in naložili so mu, da mora to vsoto povrniti v dvajsetih obrokih cesarski blagajnici. Obljubili pa so mu, da mu bodo dali pokojnine tretjino više plače 700 gold.

11. decembra 1817 so razpisali še četrtilič konkurz za talijansko stolico. Zdaj pa se ga Vodnik ni hotel več udeleževati. — S čudovito krščansko potrpežljivostjo, ki more dičiti le moža kremenitega značaja, in s popolno udanostjo v voljo božjo, kakor se gre za pravega krščenika, prenašal je udarce neprijazne si usode in preživeljal v miru, v knjigah in pri peresu ostale dneve svojega življenja.

IV.

Mrlič.

Ne hčere, ne sina
Po meni ne bo —
Vodnik.

Bilo je dné 8. prosinca l. 1819. Iz ljubljanskega liceja stopa počasnih korakov mož srednje postave. Pot ga vede „za vodo“ čez frančiškanski most. Potem izgine za cerkvijo Matere Božje oznanjenja v Keršbavmovi hiši, št. 12.

To je bil Valentin Vodnik, začasni učitelj laškega jezika na ljubljanskem liceji.

Stanoval je tu pri tleh v dveh malih sobah.

Bilo je že zvečer. Na mizi v drugi sobi gori luč. Pri mizi sedita učitelj Vodnik in učenec njegov Henrik Costa. Rad je zahajal hvaležni dijak k svojemu učitelju, s katerim sta preresetavala zgodovinske stvari. V prvi sobi pa pogrinja priletna ženska mizo za večerjo in postavi na-njo steklenico brežanke, Vodniku priljubljenega vina.

Na cerkvenem zvoniku bije osma ura. Vedoželjni dijak vstane od mize in se poslovi pri učitelju, ki je bil še vedno zdravih udov in veselega obraza.

Kmalu se pokrepča učitelj z zmerno večerjico.

A glejte! Na krat se mu začno noge šibiti, telo tresti, v glavi se mu vrti, glas se mu zaprè, barve ga spreminjajo, na stolu omahne in se zgrudi.

Ura bije devet, ko hiti njegova postrežnica po ulicah ter izgine v eni izmed bližnjih hiš, koder je stanoval izvedeni profesor anatomije na ljubljanskem liceji, Anton Melcar. Koj potem jo vodijo koraki v približno cerkev ljubljanskih oo. frančiškanov svojemu dobremu gospodu po dušno pomoč.

Ročno prihiti profesor v stanovanje častitega svojega tovariša.

Ni se posrečilo spretnemu zdravniku ohraniti življenja slavnemu domoljubu. — Valentina Vodnika je zadel mrtvoud. — Ob 3/4, 11. preselila se je njegova blaga duša v boljšo domovino.

Njegovo truplo pa so prenesli dva dni pozneje k sv. Krištofu, kjer sedaj čaka vstajenja poleg prijatelja Antona Linharta in slovenskega veleuma Matija Čopa.

Še le 1827. l. so postavili Vodniku njegovi prijatelji spomenik (8. oktobra) z latinskim nadpisom:

stebrič iz črnega marmorja, na njem iz vlitega železa šarico (posodico), krog katere se ovija kača kot znamenje večnosti. Leta 1839 pa so mu obnovili nagrobnik, na katerem se bere tá-le slovenski napis:

Valentin Vodnik,

rojen 3. fevruarja 1758 v Šiški, umrl 8. prosenza 1819 v Ljubljani.

Ne izhere, ne fina
Po meni ne bó —
Dovolj je spomina:
Me pešmi pojó.

Postavili 1819, popravili 1839 perjati.

V.

Pesnik.

Ter bom žvrgljaj, dokler ta
piščal iz drina se ne razkolje.

Vodnik.

Ze kot dijak je Vodnik pokazal pevski duh. Kakor vemo, seznanil se je zgodaj z o. Markom Pohlinom, ki ga nagovori, da se spravi na pevskega konja (Pegaza). Skoval je res nekaj pesnic (štiri) po Markovem navodu in ta je je dal natisniti v svojih „Pisanicah od lepeh umetnost na tu lejtú 1781“. Te pesnice nimajo nobene pesniške cene razun tiste od „Zadovoljnega Kranjca“. Kdo je ne pozna?

Od straže hrvaške
Mi solnce gor pride,
V vinograde laške
Na večer zaide — — —

Vodnik sam pravi, da je le „od zadovolniga Kranjca enmalo branja vredna“.

To so bili torej prvenci Vodnikove pevske žile!

V pesni o „Zadovoljnem Kranjci“ pa je res pokazal, kakor pravi Dežman, da se mu prosto domače gibanje bolj poda, kakor posnemanje tujih izdelkov. Tu najdeš Kranjca, ali bolj prav rečeno Gorenjca, načrtanega z živimi barvami, njegovo poljedelstvo, oblačilo, jedi, ples in značaj lepo popisano, z eno besedo: v ti pesni vse živi, vse se giblje. In tudi sam baron Cojz je pisal Vodniku že dne 4. aprila 1794: „V ti poskušnji najdem izvedeno vse po domače — kar se v pesnih Pohlinovih in Damascenovih pogreša — gibičen jezik, srečno mero, razumljivo besedovanje, kratko povedano: bil sem in sem še po 13 letih povse zadovoljen s to poskušnjo. Upam torej postati Vaš prorok, ker sem za to tudi že zadosti star.“ (Album, str. 48.)

Pozneje je pre naredil pesnik nekoliko to pesen, kakor se še dandanes poje.

Tako izpodbujen po Cojzu se je poskušal Vodnik še večkrat pozneje v pesništvu in priobčil je nekaj pesnic v svojih „Pratikah“, nekaj v „Novicah“. In zdatno je napredoval v tem obziru. Bivajoč med priprostim ljudstvom nasrkal se je narodnega duha, Cojz mu je stal na strani vedno z dobrimi sveti izkušnega in izobraženega moža, nazadnje pa je postal Vodnik še sam učitelj pesništva na gimnaziji. Tako je imel priliko zadostiti vsem tirjatvam dobrega pesništva in pokriti nedostatke z učenjem in izkušnjo.

Po tem takem je bilo pač pričakovati, da bode spraval sčasoma kaj dovršenega na svetlo. In res izdá leta 1806. v posebni zbirki svoje pesni, nove in stare

popravljene: „Pésme za pokúšino“, v mali osmerki na 46 straneh.

Pesniško polje slovensko je bilo do Vodnika povse zanemarjeno in razun trohice cerkvenih pesnij ni bilo ničesar v tisku, kar bi bilo vredno, da se omenja. Že luteranski pisatelji so se ukvarjali s prelaganjem cerkvenih pesnij in tudi pozneje še so pognale take posamične cvetke slovenskega pesništva, a izimši nekaj Japljevih prevodov nemških pesnij („Pred tabo na kolenih — O Bog te molimo“, „Pred stolom tvoje milosti — Tvoj verni ljud kleči“) bile so tudi té brez vsake cene. Ravno tako niso bile nič boljše posvetne pesni. Slovanske mere pesniki niso poznali, posnemali so teške umetalne grške kitice. Kako pa so posnemali, kaže najbolj sam Pohlin v svojih pesnih in napačnih naukih o pesništvu.

Vodnik je čutil že kot dijak, da za Pohlinom ne sme iti, če neče „uprezati Pegaza v galejo“. — Kako naj, to je pokazala njegova pesen o „Zadovoljnem Kranjci“. — Cojz ga je v tem potrdil in privel še na drugo pot. Začel je namreč Vodnik po Cojzovem svétu pobirati med ljudstvom narodne pesni. In bolj ko je brskal v narodnem pesništvu, bolj mu je ugajalo. Prenarejal in likal je narodne pesni po svoje in uglobil se je tako v narodni čut, da njegove pesni niso podobne narodnim samo po duhu, ampak tudi po meri. Zlagal je zato svoje pesni, ki se bero kakor narodne, samo ličnejše so, umetalnejše in čistejše. Tako narodne so, da so se popolnoma prilagodile ljudem in pojó se danes kot svojina vsega naroda.

Kar mat' je učila,
Me mika zapét',

Kar starka zložila,
Je lično posnét'.

Tudi snov svojim pesniškim proizvodom je zajemal iz narodnega blaga in mnogo kitic ni nič drugega, kakor predelana narodna pesen.

Dejal sem, da so Vodnikove pesni podobne narodnim ne samo po duhu, ampak tudi po meri. Najbolj mu je ugajala četverovrstna kitica, ki se res sme imenovati „Vodnikova mera.“ Celó veličastna „Ilirija oživljena“ ima to mero. Kajpada Vodnik ni pravega zadel, da se je poprijel ravno te mere in pel svoje pesni zvečine po gorenjskih kratkih narodnih poskočnicah, ki so ustrojene po vzgledu nemških „jodelnov“, kakor pravimo. Toda Vodnik se je trdo držal načela narodnega; zato je bilo pač naravno, da si je izposodil tudi pevsko mero pri narodni pesni, ki tako ljubeznivo boža uho. Premišljal je to in ono, primerjal in preiskaval, pilil in prepisaval je (časih po 4 krat) svoje pesni ves čas svojega življenja, da je le povedal svoje misli v lepi in dovršeni obliki. Vodilo mu je bilo pred vsem:

Naj pesem umétna,
Naj mérjena bó,
Nikdár ni prijetna,
Ak' žali uhó,

In če povsodi in vselej ni pogodil prave, kriv pač ni bil on, ampak čas, v katerem je živel. Koder in kadar pa se mu je posrečilo, ustvaril nam je večnolepe, po obliki in vsebini dovršene pesni, ki imajo trajno vrednost. Ko bi drugega ne imeli od njega, kakor pesmi „Rojakom“, „Vršac“ in „Zadovoljni Kranjec“, bil bi že neminljiv njegov spomin. — Ni vse zlato, kar se je vlilo v Vodnikovem pevskem hramu,

in je tudi vmes marsikatera smet; a okoliščine, v katerih je živel, opravičijo nas pregledati tudi te smeti. Posebno velja to o pesnih, ki je je koval pod vplivom Pohlinovim. Bil je takrat tudi šestomerec slovenski, zlagal je pesni kar v dolgih grških vrsticah (šestomerih), ki sploh malo ugajajo slovenskemu duhu, najmanj pa v taki obliki, v kakoršni jih je skladal „Joger Pohlinov“. Tako je zapel očetu Marku za odhodnjo na Dunaj milo pesen:

Strašn, in temne je dan, k'tir' nam naše veselle odtrga,

Katir' nam trošte skazi, katir' nam reke suši.

Šlišete! Tihu! — jest šlišem en glas, k'tir' od Duneja pride,

Krajske Modrice kaj bo? — Marka vaš Krajan'k gre preč,

Marka vaš Krajan'k gre preč! Oh! o krajske Modrice jokajte;

Njega pokorš'na velli. Gdu je ta, k'tir' ga drži?

On se napravla, on jemlje slavú, ter brž rajžati more,

Kuj en navošliv voz njega odpellal nam bo itd.

Vodniku samemu, pravi Hicingar, zdel se je pozneje bolj tečen požir iz hladnega vira Savice, kakor pa taki preumetni vzdihni do slovenske Vile. Kaže pa ta pesen, kako je „joger“ ljubil in cenil svojega „mojstra“.

In vendar je Vodnik po pravici prvi umetni slovenski pesnik. — In da je to res, kaže nam omenjena zbirčica pesnij iz leta 1806.

Vodnikova modrica, ocenjuje ga Dežman že leta 1854., je čvrsta Gorenjka, krepka, rdečelična hči narave. Njene pesni so čiste in zdrave, kakor požirek iz bistre Savice, ki mu je bila „mati pevske umnosti, šola zdrave treznosti“. Na čelu se jim pozná, da so se spočele v čistem zraku kranjskih planin, kamor bolehní občutki in otožnost ne sezajo — pod Vrša-

cem, ki si ga je Vodnik izvolil za svojega Parnasa (pevska gora):

Veršaca Parnasa
Zgol' svojega znam.
Inacega glasa
Iz gosli ne dam.

Tu ne najdeš votlozvenečih puhlih izrazov, ne bolehavih, piškavih občutkov, ne glasov tiste strašne pjezije (pesništva), ki nebo naskakuje, zemljo potresa, grom in blisk na pomoč kliče, da se rodi borna miška! Tu ne najdeš jezika, našarjenega z besedami iz vseh slovanskih narečij od ledene Neve do gorá balkanskih, jezika, kateremu pa še te krpe tako malo zadosté, da ga je treba zavijati slednjič v cunjje jezikoslovnih pogreškov! V Vodnikovih pesnih so podobe iz življenja nanizane v sladkem domačem jeziku na zlati niti poezije liki bliščeči biseri. Kar je pisal Cojz Vodniku (15. junija 1794) o znanih vrsticah:

Lenega čaka
Strgan rokáv,
Pal'ca beraška,
Prazen bokál,

to velja o večini Vodnikovih pesnic: „Ta konec ima več vrednosti kakor 100 ogovorov“ — pravi Cojz; „ima več narodnega duha in ukusa v sebi, kakor sto tisoč puhlih pesnij. Take vrstice ostanejo na veke.“

Zbirka Vodnikovih pesnij kaže nam Vodnika kot nekakega posrednika med narodnim pesnikom in izobraženim pesnikom. Ravnal se je iz začetka po tujih vzgledih, nemških in latinskih, pozneje pa je jel peti v domačem duhu po slovenskih pravljicah in povestih. In ta prevrat odseva po vsi ti zbirki ter

more se imenovati v novoslovenski književnosti ta knjižica prva, ki je klasična (stalne vrednosti), umetnalna, v duhu naroda slovenskega — Tako se je Vodnik še le „naredil“ pesnika.

Leta 1806. postane naš Vodnik duhovni pastir meščanskim stražnikom. Ko pa je vojska s Francozi vedno hujša in nevarnejša, jame pesnik svoje ovčice užigati za boj, dasi pravi ljudski glas, da niso prišli dalje ko do Šiške. — Zložil je namreč v narodnem duhu (največ prosto po bojnih pesnih nemškega pesnika Kollina) „Pesmi za Brámbovce“ leta 1809 (natisnene v osmerki, str. 16). Spredaj imajo predgovor v nevezani besedi, ki v krepkih, naudušenih izrazih užiga rojake svoje „k brambi našega svetiga Cesarstva“.

Kdo bi pač še dvomil o avstrijskem domoljubji pevca „Ilirije oživljene.“ — če bere:

Ako li čě,
 Je bil Estrájh in bo za vse . . . .
 Bit' čě, bit' čě
 Estrájh za vse.

Kako zaupanje v moč in kaka ljubezen do širje domovine!

Kar smo mi brambovei
 Nismo več cágovei,
 Volje smo židane,
 Dobro nam je.

Kratke so, a krepke te vrstice!

Dasi pozneje Vodnik ni izdal več kake nove zbirke svojih pesnij, vender ni prenehal pesnikovati in je še tu pa tam kako spravil v déžel, prevajal vinskega pevca Anakreonta, preložil nekaj pogovorov iz Lukijana in dr.

Dasi so Vodnika dolžili, da njegovo avstrijsko domoljubje ni čisto, dasi so ga za to pri službah povsodi rinili v stran in nazadnje srečno porinili v pokoj, vendar Vodnik ni odložil pevske lire, ampak „v samoti se stara priletan samčè“ in mirno živi svojim vednostim in zgodilo se je tako, kakor je prorokoval sebi že leta 1781.:

Ter bom žverglal, dokler ta pišv iz drina
Se narezkole.

In res je žvrgljal, dokler ni izžvrgljal — za vselej. Piščal petja se mu je razklala še le s piščaljo življenja.

Vodnikove pesni v ostalini („Spevnik“) je kupil na javni dražbi licejalni knjižničar Matija Kalister. Za njim je je dobil Mihael Kostelec. Dá jih nekaj natisniti v „Kranjski Čbelici“; a skupno jih ni mogel izdati. Še le 1840. l. je izdá Andrej Smolè („Pésme Valentina Vodnika“) v Ljubljani. Po ti zbirki so jeli Slovenci pravo za pravo še le bolj spoznavati in čislati Vodnikove pesni. Tu pa tam po časnikih se je še tudi ponatisnila ta ali ona Vodnikova pesen. Leta 1868. kupi rokopis Vodnikov na javni dražbi „Matica Slovenska“ in 1869 so izšle celotno vse „Vodnikove Pesni“. Založila je je Matica Slovenska, kritično uredil pa France Levstik.

VI.

Pisatelj.

Je kaša zavréla?
 Se trga kaj nit?
 Moj sosed kaj dela?
 Sem barat' že sit.
Vodnik.

Dejali smo že, kakó je o. Marko Pohlin vplival na Vodnika. Vzbudil ga je za slovensko spisovanje o. Marko, ki ima veliko zaslugo za razširjanje knjig in izobražbo med ljudstvom; pač tudi svojemu učencu ni pozabil o. Marko tega potrebe poudarjati. Ravno tako je dobil marsikako dobro zrnce pri očetu Damascenu (Dev-u). Ali ta iskrica bi bila ugašala v Vodniku, da ga ni podkuril pozneje baron Cojz s svojimi pismi. Skrbel je, da se gospod Valentin preveč ne pokmeti na Koprivniku in vabil ga je vedno bliže sebe, dokler ga ni privabil v Ljubljano. A motil bi se, ko bi mislil, da je Vodnik prijemal za peró še le kot Šent-Jakobski kapelan v Ljubljani. Še službujočega na Koprivniku nagovorita ga baron Žiga Cojz in Anton Linhart (r. 1756, u. 1795), slavni zgodovinar in pisatelj slovenski, da začne izdajati nekak koledar. In res izdá l. 1795. svojo „Veliko Pratiko“, kar je storil tudi še prihodnje leto in leta 1797. ko je bival v Ljubljani. Ta knjižica v mali osmerki je izšla pri Viljemu Kornu v Ljubljani in obsega razun koledarskih stvari različne pesni, ukovite nadpise in kratkočasne sestavke. Taka pratika je bila pač bolj potrebna kakor ne vem katera knjiga priprostemu ljudstvu. Vender ni razpečal toliko svojih pratik, kakor si je utegnil misliti; ljudstvo je Vodnik še le budil iz stoletnega

duševnega spanja. Zato zapoje v drugem letniku med drugim za novo leto tako-le:

— — — — —
 Gospodi, nu kmetam polno mošnico,
 Deb' lohka za pratko dali petico,
 Aku pak ima per lanskim obstát',
 More jit trebuh moj k herbtu vasvát.

Ko pa pride „koprivniški gospod“ leta 1796. v Ljubljano k sv. Jakobu, začne se za-nj novo življenje. Hodil je pridno k gostoljubnemu baronu, pri katerem so se shajali vsi tedanji priznani pisatelji, kakor: Kopitar, Japelj, Linhart, Ravnikar . . . dasi so bili različnega mišljenja in nazorov. Kopitar še je še rad ponorčeval iz Vodnika, zakaj nadkriloval ga je res v učenosti, ošaben je bil; a Vodnik preskromen, k večemu ponosen. Vender so se vsi imenovanci veselostno družili krog svojega mecena (dobrotnika) in v ljubezni do napredka svojega naroda so bili vsi edini.

Zdaj Vodnik že ni bil zadovoljen samo s prakto. Izdajati začne z letom 1797. „Lublanske novice od vseh krajev celiga svejta“. Izhajale so „Novice“ na polovici pole v mali 8^{ki}; in 4. januarija je zagledal beli dan prvi slovenski politični list. Prišle so na svetlo vsako sredo in soboto do julija 1798 in so stale 3 gold. za vse leto brez poštnine. Od 1. julija 1798 pa do konca leta 1800 so se pokazale samo po enkrat na teden in stale za vse leto 2 gold. Štiri leta torej je živetaril prvi slovenski politični list. Vodnik ga je izdajal, Vodnik ga je urejal, Vodnik ga je spisaval: in to v tistem času, ko se je še celo slovenskih molitvenikov razpečavalo le malo. Kdo drugi bi si bil upal torej takrat izdajati

političen list slovenski? In vendar je imel Vodnik toliko moči v sebi, da se je zdržal na površji s svojim listom. Časnikov sploh je bilo takrat še malo po svetu, vedna vojska je vznemirjala vso Evropo, slovenski narod je še spal in z lučjo ob belem dnevu bi bilo treba iskati tistih, ki so bili naročniki „Novic“. Zanašati se ni mogel na nikakeršno pomoč, vse je moral Vodnik sam storiti. In vrhu vsega tega pa je imel vedno kakošnega sitnega nezadovoljnejša, s katerim se je moral pričkat. Zdaj mu eden očita, da list premalo obsega, zdaj sopet drugi, da laži prinaša, tretji sopet se jezi nad pisavo, četrti zabavlja čez slovenščino, češ, da je ubožna in dr.

Donašale so „Novice“ razun kranjskih, tudi novic iz vseh krajev sveta (in takrat jih je bilo dovolj!), v pristavkih vsakeršne razglase ali oklice sodne gosposke, žitno ceno, loterijo, umrle. Žal, da so bile „Novice“ omejene samo na Kranjsko. (Na druge slovenske dežele naimreč se niso ozirale). Vsakako pa je ta časnik velik napredek in nekaj posebnega v Slovencih in Šent-Jakobski kapelan Valentin Vodnik je prvi časnikar slovenski. „Dosti je že v večno slavo Vodniku, da so Novice — le bile!“ pravi dr. Janez Bleiweis, oče drugih „Novic.“ In kake zanimivosti bemo v Vodnikovih „Novicah!“ Spomina vreden je članek „Povedanje od slovenskiga jezika“, ki obsega toliko lepih stvari o zgodovini, običajih, jeziku in slovstvu Slovanov (Ponatis iz „Novic“ l. 1799, št. 26 — v „Novicah“ l. 1858). Kako lepo piše tu Vodnik o slovanski vzajemnosti.

Vse polno zanimivostij je v vseh letnikih; n. pr.: da so Šiškarji nekdaž sloveli kot dobri godci, da so se začele meseca maja 1798 prvokrat na Kranj-

skem kozé staviti, da se je začela takrat šola za babice v Ljubljani, da je bila 16. maja 1798 neka hiša v Krakovem prvokrat krita z opeko, da so 1786 trije duhovniki začeli na Gorenjskem (v Bledu) trte saditi, da so se klatili 1799 po vsi deželi silni volkovi, da je kamenata sol dobra za živino, da je 4. aprila 1800 Trnovo pogorelo, da so sezidali nove mesnice t. l. v Ljubljani, da je bil veliki ponedeljek t. l. v Gradišči boj med žandarji in pisarji (šribarji), da je bil Jurij Veba Moravčan, povikšan v barona in dr. — — —

Dasi je Vodnik postal 1798 učitelj pesništva na gimnaziji, vendar ni popustil izdajati „Novic.“ Koncem leta 1800 pa je moral naznaniti: „V prihodnim lejtju ne bodo krajnske novice več ven dajane.“ Prepičlo število naročnikov ga je prisililo do tega. —

Poleg tega je prevel iz nemškega „Kuharske bukve“ (1799), ki imajo prav zanimiv predgovor. — — — „Krajnice se kuhanja težko uče, ker nezastopio pomenik francoskeh, anglejskeh, laških inu nemških besedi; posebna nadloga je po deželi zunaj mesta, tam ga ni človeka, kir bi skrivno zastopne besede razložil nevajenem Slovenkam. Torej sim si perzadel začetik ene krajnske kúhine v roke dati mojem rojákinam. One imajo čast, de so narejavke zdraveh, dobro dišečeh, inu snažneh jedi; tedaj jih nagovorim: sturite tudi ve čast vaši kuhini, da jo bote v lastnim slovenskim jeziki zastopile, govorile, inu ohranile“ . . . . .

Sestavil je Vodnik tudi „Keršanski Navuk“ za ilirske dežele (1811) in na slovenski jezik je prevel knjigo „Babištvo“ (1818), ki sopet kaže, kako je trebil in bogatil „pokmetško Krajnšino.“

VII.

Slovničar.

Vselej sim želel Krajski jezik
čeden narediti.

Vodnik (1796).

Na prvi letnik svojih „Novic“ je zapisal Vodnik te-le besede: „Oče Marka Pohlin me je Krajsko pisati učil 1773;“ al od takrat sim iz lupine zlezel, inu se v' teh novicah drugači iz vsih dosedajnih pisalcov norca delati začnem. Eger me je nagovoril, rad sim moje tumpasto pero njemu v' štero posodil; se kremžim, se pačim, inu gledam, kako bi naš jezik narbol po drugih že osnaženih evropejskih jezikih perrezal. — Bravec! ti boš sodnik.“

In res! Pohlin je učil Vodnika slovenski pisati; a naučil ga ni. Kako tudi? Vodnik sam nam sopet tako lepo pojasnuje pisavo svojih prednikov: „Sleherni je krajsko pisal, kakor se mu je zdelo; nobeden ni gledal na stanovitnost viže, vstavo ali red. Pisarji poprejšnega (17.) stoletja so se dosti držali po Bohoriču (slovenskem slovničarju protestanške dobe), ali v sedajnim (18.) stoletji so rili naprej inu s krajskim pisanjem delali, kakor prešič z mehóm.“ O Marku Pohlinu pa pravi: — — — „On je stare mejnike brez uzroka prestavil, od starih gramatik prestopil, pisal, kakor lublanski predmestnani govoré; ni gledal na čisti jezik polancov in daleč od Nemcev stojéčih starih Krajskih zarodov. On je preveč nemščeval, namesti, da bi bil slovenil. V nekterih besedah je brez potrebe hrovatil, v drugeh premalo unajne Slovence (=Slovane) čislal, kar je lahko ino treba. Od tod pride, de per nas nobeniga nima, kir bi se po njemu popolnim deržal.“

Mož, ki je znal tako pohvalno oceniti Bohoričevo pisavo in grajati pisarijo Pohlinovo, pač kaže, da je pridno prebiral pisatelje starejše in svoje dobe in da je bil povse zmožen, „slovenski jezik čeden narediti“ in mu pokazati pravo pot slovničarških pravil.

Ali tudi to ni bilo še vse. Vestno je Vodnik porabil in vedel ceniti, kar je našel dobrega pri starejših pisateljih slovenskih. A opazoval je tudi govorico priprostega naroda, sam je prehodil mnogo slovenskih krajev, natančno poslušal ljudsko izreko in náglas, primerjal in preudarjal je in tako je našel mnogo dobrega zrna, česar je pogrešal pri svojih prednikih pisateljih. Ti so pisali zvečine vsi brez kakega stalnega vodila, poznali niso duha slovenskega jezika, ne pota, po katerem bi ga bili lahko spoznali. Menili so celó, da nedostaje besedij slovenskemu jeziku. Ali Vodnik jim jo je zasolil in dokazal, da to ni resnično: „Te dni je eden rekel“, piše v „Novicah“, „da krajnskimu jeziku besedi manka, de je vbog; inu je nekatere nemške besede za skušino postavil, od katereh meni, de ih nemoremo po krajnsko reči — — — — — iz teh besedi se lahko z rokami prime inu vidi, kako bogat je krajnski jezik. — — — — — Krajnski jezik je sam na sebi bogat, le ljudje so revni na besedah; zato, ker premalo spomina imajo na to, kar ih je mati učila.“

In kaj še? — Kadar je Vodnik ostal za kako besedo na cedilu pri starejših pisateljih in je ni mogel zalotiti tudi ne med narodom, takrat ni segel takoj obupno po nemški ali latinski besedi, ampak pomaknil se je še bolj nazaj v stare slovenske čase — v staroslovenščino. „Stari bukviski (= staroslovenski) jezik ima veliko podobnost z našim krajnskim“, pravi

Vodnik in obljubi o njem „en drugi krat več govoriti, naše krajnsko pomankanje bogatiti (ž njim), inu po bukviskim popravlati, kar smo od stare korenine na stran zašli“. In če ni mogel najti primernege izraza niti v narodu, niti pri starejših, niti pri staroslovenskih piscih, tedaj se je obrnil do sorodnih slovanskih jezikov, vzlasti — kakor mu Vodnik pravi — do „moškovitarskiga jezika.“

Čitajoč navedene stavke našega slovničarja moramo se pač le čuditi, da je Vodnik tako visoko presegal svoje prednike. Ustanovil je pravila, katera so nam še dandanes odločilna. Ravnikarja zovemo očeta slovenske proze (nevezane besede), a bolj pravo zaslužil bi to častno ime Vodnik. Vodnik je dal slovnična vodila, Ravnikar pa se je le ravnal po Vodnikovih vodilih. Če je Ravnikar pisal slovniško lepšo slovenščino kakor Vodnik, ni še zato oče slovenske proze. Zdanji pisatelji (pa ne vsi!) pišejo lepšo slovenščino kakor Ravnikar; vendar jih zato nihče ne bo krstil za očance slovenske proze.

Da pa bode slika Vodnika slovničarja popolna, navedemo še nekaj njegovih stavkov iz predgovora „kuharskih bukev“: — — — „Dalej imam zavolo krajnskega jezika, v katirim so te bukve pisane, opomniti: jes sim gledal na narbol znane med Slovenci najdene besede, de bi vsim zastopen biti mogel. Kaderkol ene krajnske bukve na dan prideo, ima sledni kaj čez jezik godernáti: enimu je preveč po hrvatski, drugimu preveč po nemški, inu tako naprej: jes pravim: mi moremo krajnske slovenske besede poiskati semtertje po deželi raztresene, inu na to vižo skup nabrati čisto slovenščino. Skušna me uči, de ni lahko stvari najdi, katira bi se v enim al saj drugim koti

prav po slovenski ne imenvala; če je pa kaj novič znajdenih inu starem Slovincam neznaneh reči, se znajo te po unajnih jezikih imenovati, ako bi jo mi ne mogli iz ene slovenske korenine karstiti.

Moje besede v teh bukvah so skoro vse krajnskega roda z tim samim razločkam, da se povsot v naši deželi negovoré. Ali ima pa zavolo tiga meni kdo kaj očitati? bom li drugam hodil imena beračit, kader jih doma najdem? ne bomo li nikol naš govor popravili? Ako bi ta reč tako naprej šla, bomo doživeli, de se nebodo gorenc, dolenc, inu notrajni eden družiga zastopili; eden se bo ponemšval, drugi bo sam na sebi ostal, tretji bo na pól Lah. Kdo bi potle Krajncam bukve pisal? Tedaj moremo eden drugimu podati, kar ima sledni dobro čistiga“ — — —

S temi besedami še le poznamo Vodnika, kako trezno je mislil o slovnično prenovljeni slovenski pisavi in kako izveden in izkušen je bil v slovenskem jeziku.

Zato se pač ne bodemo čudili, da je tako rekoč izvaje pisal slovnice na podlagi svojega znanja in izkušnje. Ko postane za Francozov vodija latinskih, rokodelskih in osnovnih šol in se je slovenščina uvela v šole, začne pisati tudi za to potrebne knjige: „Abecedo za Perve šole“ (1811), „Pismenost ali Gramatiko za Perve šole“ (1811), „Počétke Gramatike, to je Pismenosti Francoske“ (1811), „Abecedo ali Azbuko“ (1812).

„Pismenost“ je prva čisto slovenska slovnica. Zanimiv je predgovor te knjige; tu piše: — — „Prav je prišla zapoved našim mladenčam dati v' roke pismenji navuk, kir jim bo kazal svojo domačo besédo izrekvati in na pismo dévati. — Porečeš: čemu pa

mi bo? sej znam po naše govorit. — Govorit znaš, al spravno govoriti in pisati morebit ne. Nemci, Lahi, Francozi dajo svojim otrokam narpred svojo domačo pismenost za prvi uk, deslih znajo némško, laško, francosko. Zakaj to? — za to, ki je treba začéti vse navuke z' tisto besedo, ktiro nas je mati vučila. — Rés je, de tudi tukaj nenavadne imena na dan pridejo; al per novimu navuku so nove beséde potrebne, in té niso neznane, ker so vzéte iz drugih žé vsim znanih. Vsako délo ima svoje glasne znamina, ktire so čudne, al morebit sméšne tim, ki niso tistiga déla. — — — Kdor ne déla rudo v' Bohinu, méni, de je v' Kolobocii, kadar jih sliši med seboj govorit — — — Tako ima tudi pismenstvo svoje iména — — — Pismenji navuk bo našo slovénšino zbrusil, zlikal in obogatil; vas mladenče pa perpravil, de se bote drugih jezikov ročno navučili; zatorej glejte narpred svojiga dobro poznati. Ne sméte méni, de žé znate, kar še ne znate" — — —

Kaj ne, kako lepe te besede tudi za naše sedanje dijake!

In še nekaj velikanskega je zapustil Vodnik v svoji ostalini: „Nemško-slovensko-latinski slovar“, s katerim se je trudil polovico svojega življenja, prelazil za-nj hribe in doline in poslal je že eno polo slovarja svojega l. 1813 na ogled.

To je največe in najslavnejše delo Vodnikovo in omejen ni ta slovar samo na kranjsko narečje, ampak na vse kraje, koder se govori slovenski in obsega do 30000 besedij. Toda na svitlo ga ni mogel spraviti. Rokopis je kupil po njegovi smrti Matej Ravnikar, ki ga izroči Fran Metelku, ta pa ga prepusti 1848 tedanjemu „slovenskemu društvu“ in še le 1860 po trudu

dr. Janeza Bleiweisa zagleda beli dan. Založil ga je slavni škof in slovenski dobrotnik Anton Alojzij Wolf († 1859), uredil ga je Matej Cigale († 1889) in tiskal Blaznik. Imenuje se navadno Wolfov slovar, ker ga je založil Wolf, je pa v jedru le Vodnikov slovar. A to je le nemško-slovenski del; slovenski-nemški del pa, vsled odredbe velikega prijatelja slovenskega napredka, knezškofa Ivana Zlatoustega Pogačarja, pripravlja sedaj za natis prof. Makso Pleteršnik. (Latinski del se je izpustil.)

Vodnik je pomagal tudi pri Japljevem sv. pismu (1784—1802), od l. 1806 je slovenil cesarske ukaze in razglase deželne vlade, za kar je dobival po 100 gl. na leto. Kaj pa da ga je to sitno in težavno delo stalo mnogo truda in časa! Leta 1817 posloveni 32 takih ukazov in razglasov ter poprosi deželno vlado nagrade za to delo, s katerim si je velikrat hudo ubijal glavo, kakor sam pravi. A dali so mu sedaj le 60 gold. — Tako je Vodnik vzlasti zadnja leta delal, kar je mogel in kar je dobil, da si je polajšal svoj revni stan.

Vse to je izvršil naš pesnik kot slovničar in jezikoslovec. In če se mu uprav ni vse posrečilo — a posrečilo se mu je veliko — vender pregledamo tudi te nedostatke lahko, ako se postavimo v duh njegovega časa in pomislimo, da je bil Vodnik tisti čas sploh edinec, ki je slovniški umeval slovenski jezik.

VIII.

Zgodovinar, starinar in nabiralec narodnega blaga.

Od prvega tukaj
 Stannje moj ród,
 Če vé kdo za druj'ga,
 Naj reče od kóð?

Vodnik.

Tudi po davni preteklosti in po zanimivih krajih je Vodnik rad pasel svoje oči. Kako živo je popisaval zgodovino, šege in govorico starih Slovencev po „Novicah!“ Ko so preosnovali nekoliko gimnazijo, morala bi se po novi osnovi povestnica pričenjati z učenjem domače zgodovine. Ker pa za zgodovino kranjske dežele ni bilo pripravne učne knjige, loti se Vodnik zaželenega dela in res predloži zgodovino Kranjske ravnateljstvu (28. oktobra 1807) kot spreten poznavalec virov domače zgodovine. Vrne pa se mu delice, češ da naj je pomnoži še z zgodovino Trsta in Gorice. Pomnoži in predloži je (24. septembra 1808) novič vladi po ravnatelji Hladniku, ki jo priporoča kot jedrovito delo. In tako izide potrjena leta 1809. Rabila se je v šoli do leta 1848. Pisana je v nemškem jeziku (*Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebietes Triest und der Grafschaft Görz*), po dobrih virih, ki se naznanjajo ob strani. Zlog je priprost, pa častitljiv in nadahnen z domovinskim čutom in vnemajoč je domorodna srca mladine z živo svestjo narodne velikosti in samočutja.

Potoval je Vodnik peš po domovini in nabiral starinske spomenike pri Ljubljani in okrog Ljubljane, preiskaval je strogo znanstveno in sad tega truda je

že priobčil po nekaj v svoji zgodovini. Zadnja leta se je še bolj temeljito bavil s starinstvom in „ljubljski tednik“ je začel prinašati njegov spis: „Römische Denkmähler in Illyrien (Rimski spomeniki v Iliriji, 1818). A le en list je prinesel ta spis. Smrt je Vodnika prehitela. — Da je veljal Vodnik za izvedenca v starinstvu, priča nam nalog deželnega glavarstva, da preišče mozajik, ki so ga našli pri preustrojitvi kapucinskega trga.

Tudi je bil Vodnik prvi nabiralec narodnega blaga. Pač je že tu pa tam kdo zapisal kako narodno pesnico, a ni se upoštevala in cenila. Vodnik pa je zgodaj spoznal veliko vrednost narodnega blaga in vsaka njegova pesen je ukrojena po narodnem duhu: narodnih rekih, pesnih, pripovedkah in povestih. Sosebno spomina vredne so národne pesni: „Pegam in Lambergar“, „Kralj Matjaž“, „Ravbar“ in dr., ki nam je je Vodnik zapisal ter ohranil.

Tudi med zgodovinarji, starinarji in nabiralci narodnega blaga ima torej Vodnik častno mesto. —

Mladenič! Ne hodi v počitniški dobi brez dela po naši zgodovinsko že od nekedaj tako znameniti deželi, začenjaj že sedaj; bodi mlad starinar; nabiraj, mladenič, našega starega narodnega blaga!

IX.

Človek in značaj.

Usoda ne izpremeni značaja.

Vodnik.

Vodnik je bil srednje čokljate postave, po obrazu in značaju pravi Kranjec. To nam pripoveduje mož (Andrioli)

ki ga je dobro poznal. — Neko spričevalo od škofijstva nam potrjuje, da se je Vodnik kot dušni pastir vedno vedel pošteno in posnemanja vredno. Kot človeka in duhovnika čislali so ga splošno radi njegove skromnosti, postrežljivosti in vesele nravi; tisti pa, ki so ga bliže poznali, ljubili so ga srčno. Tako govori mož (prof. Richter), ki mu je pisal mrtvaški list. Iz vse duše so se ga spominjali njegovi prijatelji, ko je že počival v hladnem grobu. Že v prvi mladosti je kazal svoj jasni duh in blagi značaj, ki se je posebno izraževal v odlični srčni dobroti: tako nam pričajo njegove mladosti vrstniki. Imel je zdrav dovtip in dober humor (šalo), bil je jako dobrohoten, priljubljen v vsakem društvu in v različnih znanostih tako izobražen, da so ga sploh jako čislali učeni možje. Edine vednosti so ga družile z njegovimi blagimi prijatelji, druge koristi ni iskal nikjer nobene. Bil je tako čist in prozoren, opisuje ga njegov učenec (prof. Petruzzi), kakor je čista voda njegove domače reke; njegova vnanjost je bila neizumetličen izraz njegove notranjosti: blaženosti poln mu je bil pogled, občutkov polna duša, visok vzlet duhá — in globokodušni mir iz nedotakljive zavesti svojega v službi domovine delujočega življenja. Zdel se mi je, pravi, spojen z deželo, dežela narejena po njegovi dušni volji, obá ob enem vlija, kot enakoglaseč se izraz večne ideje (mislí) — in njegova beseda se mi je zdela kot zvest odmev ljudskega glasú — Sovraštva ni poznal, dovtipen je bil brez zlobnosti, prijazen brez hinavstva, živ in vsprejemljiv za vse dobro, veliko in lepo, vsestransko omikañ brez ošabnosti in nezasluzeno krivdo je prenašal s krščansko udanostjo. V latinščini in starinoslovji je bil posebno izurjen; v znanji slovanskih

jezikov in razmer je daleč presežal vse tedanje Slovence. Poznal je dobro svojo veljavo: toda ošaben ni bil; pač pa ponosen. Torej je lahko umeti, zakaj so njegovim zaslugam večkrat zavidali in je izpodbijali, toda Vodnik je bil nad vse to vzvišen, prepričan, da služi zvesto svoji domovini. Zato ga je pa tudi ljubila in spoštovala večina njegovih rojakov. — Uradne izpričbe gimnazijskih ravnateljev imenujejo njegove zmožnosti vselej „dobre“, njegovo ravnanje z mladino je prijazno, skoraj preprizanesljivo (*facilis, placet, fere indulgentior quam licet*), njegovo нравno (moralno) vedenje vedno brez graje in hvale vredno. Ko je Vodnik bil sam ravnatelj (prefekt) in je sestavljal take izpričbe, sodil je svoje tovariše mnogo milejše nego drugi ravnatelji. — Vodnik je nosil dolgo suknjo z žepi ob straneh. Iz enega mu je gledala listnica, v kateri je hranil zapisnik svojih učencev. Barva njegove vsakdanje suknje je bila precej podobna barvi frančiškanskih habitov.

Vodnik je bil samostojen v mišljenji in učenji in ne samo posnemalec drugih. Vse, kar je povedal, bilo je kratko, jedrnato in duhovito. Njegova učna metoda (način) ni bila suhoparna, ampak zanimiva. Razlagal je poučno in zanimivo latinske klasike in nalagal učencem, da so se sami poskušali v prevajanji in razlaganji. In kadar so vsi umolknili pri kakem pesniškem mestu v klasiku in ga ni vedel nihče pojasniti, rekel je Vodnik ponosno: „Da kdo pesnika razume, zadostuje filologija (jezikoslovje), da pa kdo pesnika tudi čuti, mora biti pesnik sam“. Izmed stavkov (verzov), ki učé (kako) modrost življenja, poudarjal je posebno rad tiste, ki so naperjeni proti bogastvu (kapitalu) in licemerstvu (klečeplastvu). Sploh je bilo njegovo vodilo, da je pod častjo moža poze-

meljskega blagá kopičiti in svoj značaj zatajiti. In vselej ga je polila lahna rdečica nevolje, kadar je srečal nekega učenjaka, ki se je „izlizal“ do više stopinje. Z nalogami učencev ni preobkladal: pač pa je rad videl, če mu je kdo prinesel iz svoje pridnosti kako nalogo. Najrajše je učencem priporočal in tudi dajal za naloge: „potreba pridnosti“, „dolžnost do dela“, „ljubezen do domovine“, „popis Kranjske“, „v miru cvetó vednosti“. V latinščini je bil sosebnó dobro podkovan; najrajše jo je govoril in tudi učencem priporočal. Vender je cenil grške klasike bolj kakor latinske in v grški antologiji je bil popolnoma doma. Dobre napredke učencev je rad pohvalil in radi manjih napak ni nikogar strašil, držeč se načela: ne breznapačnost, ampak celotna lepota določi vrednost kakoga izdelka. —

* * *

Kako je iskal naš Vodnik slovenskih besedij med ljudstvom, priča nam ta-le dogodbica opisujoča tudi njegov značaj: Ko je služboval še na Koprivniku, vstopi enkrat v hišo nekega črevljarja, stanujočega visoko v gorah. Mislil si je: tu izvem kaka nova imena za posamično črevljarsko orodje. Črevljar mu odgovarja vprašanje na vprašanje. Ko pa pojasnuje Vodnik pri več orodjih, da drugače pravijo temu tam, koder on biva, odgovori priprosti črevljar ravnodušno: „To je prav lahko mogoče, zakaj ti moraš že gotovo kak gosposk črevljar biti.“ Seveda črevljar ni poznal jezikoslovca in njegovega častitljivega stanú! Toda Vodnika taka hudomušna naključja niso ustrašila, da ne bi bil nadaljeval svojega posla. —

Kako blago srce je bilo v prsih Vodnikovih in kako določnega značaja da je bil, slika nam ta-le dogodba:

V mali vasi v Bohinji je zbrana tolpa vaščanov okrog neke hiše. Ravno so se prekrižali in vstali. Duhovnik jim je pokazal Najsvetejšega, ki ga je prinesel bolniku. Kmalu se prikaže sopet na pragu. Bil je srednje postave in veselega obraza. Vaščani se ustopijo krog njega in pripoveduje jim to in ono, opominja in tolaži. Otrokom pa deli mičnih podobic.

— — — S spoštljivim pozdravom odide iz vasi, gre čez drn in strn, čez jarke in griče, zdaj gori, zdaj doli in se razveseljuje nad tem, kar je Stvarnik ustvaril. Celo uro že hodi tako, kar mu priteče naproti izpehana koza in ga milo pogleda.

— Čegava je ta koza? popraša nekoga, ki prihaja po drugi stezi.

— Častitljivi gospod! žival ima usmiljenje, človek ga nima. Moji sosedi, ubogi siroti, pomrli so stariši. Zdaj pa pride grajski oskrbnik in jo tirja za 10 kron (= 20 gld.), ki so je še njeni stariši si izposodili pri grajščinskih. Vse njeno imetje so naložili na voz, ker ne more izplačati starega posojila, in preté ji tudi, da jo izpodé iz hišice.

— Sramotno je to! Kaj pa je s to kozo?

— Najbrže je slutila, kaj jo čaka. Hitel sem za njo, da jo skrijem pred trinogom.

— Uboga živalica! Ali je daleč do tiste hiše?

— Ne! Tam le je za ónim skalovjem. Pokažem vam lahko, če hočete?

In odideta. Kmalu sta pred kočo. Na pragu sedi mlada deklica 18th let, ihteč se. Pred njo pa stoji debel mož.

— Ne jokaj, deklič! izpregovori duhovnik in položi desnico na njeno glavico. Koza pa liže njegovo levico.

Oskrbnik se zgane in obledi.

— Kje imate dolžno pismo in dokaz, da je dolg vaš? nagovori ga duhovnik.

— Oprostite, častni gospod! odgovarja oskrbnik, to je bila le šala.

— Tako? Torej ni dolžna Vam?

— Ne, častni gospod! bodite prepričani, da je bila to le mala šala.

— Tako torej? Nasilstvo je vam šala? Takoj izložite deklično imetje in odidite — —

Z jezo v srci ukaže oskrbnik hlapcu izložiti in sramotno odideta.

— Ti pa, deklič! ne moreš več tukaj ostati, nadaljuje častiti gospod. Bog vé, kaj se utegne s teboj zgoditi. Pojdi k Stari Fužini, tam bodeš našla moje znanca. Ostani tamkaj, da tvoj sosed hišico spravi v denar. Poznam poštenega mladeniča, ki te bo rad vzel v zakon. Na tistih 10 kron ti pa ni treba več misliti.

Tako pravi in stori duhovnik.

Dva meseca pozneje pa sta stala dva zaročenca v cerkvi sv. Križa na Koprivniku. — Tu opisani duhovnik ju je poročil.

Kdo Vas že ni spoznal tega duhovnika? — Bil je Valentin Vodnik, koprivniški „gospod“.

Stari ljudje vedó pripovedovati, da je naš Vodnik rad izpovedaval. Ko je bil na Koprivniku, zatekali so se tudi iz drugih fara verniki radi k njegovi izpovednici. Bivajoč v Ljubljani v pokoji, je rad hodil na kmete pomagat duhovnim gospodom. Rajni Nakelski župnik Anton Zarnik († 1888) je pravil, da je bil on še pri Vodniku v Dobu pri izpovedi. Tudi cerkvenih obredov, vzlasti velikotedenskih udeležil se je rad

v Ljubljanski stolnici. Nekoč na veliki četrtek zjutraj je tukaj posebno zabičaval duhovnikom v žagradu, da se kdo ne zmoti in namesto „ave sanctum chrisma“ ne zapoje „ave sancta chrisma“. A usoda je hotela, da je ravno Vodnik napak zapél: „sancta chrisma!“

Nekoč se mu je ustavil na Žalostni Gori nad Preserjem, ko je poročal ljuba si znanca, nemški očenaš. A ne pomišlja si dolgo in nadaljuje ga rekoč: „Slovenskega pa znam!“

Vodnik je bil šaljiv in tudi drugim je rad postregel s svojo šaljivostjo. Ko so praznovali 1814 sklenjeni mir, tedaj je napravil Petru Malemu, usnjarju tržiškemu, na transparent to-le „zahvalo“:

„Peter Mali

Se vam zahvali,

Da ste Francoza pobili

In nam večni mir storili.

Vivat kožarija,

Tudi štumfarija.

Vivat mat' bržanka,

Da se nam je niko! ne zmanjka!“

Koliko je bila Vodniku priljubljena pot v šolo, priča nam ustno izročilo, da je imel natanko preštete korake od šole do svojega stanovanja.

Kako dober oče je bil svojim učencem, pripoveduje nam škof Anton Martin Slomšek po nekem izmed njegovih učencev.

Bilo je po letu. Črešnje so bile ravno zrele. Vročina je pripekala in petošolci so se hudo potili v šoli. Drug za drugim se izmuzajo iz šole, da nazadnje učitelj Vodnik in njegov hišnik (familias) sama ostaneta.

— Kam pa so šli štrkovci? popraša Vodnik hišnika.

— Po črešnje, odgovori hišnik, ki jo bi bil tudi potegnil najrajše za součenci.

— Ta je pa vender-le predomača, veli učitelj: Pojdi in pritiraj je v šolo!

— Pa me ne ubogajo, pravi hišnik.

— Vzemi mojo palico v roke in deni moj klobuk na glavo; videl bodem, če te bodo ubogali ali ne.

Ko ugledajo učenci palico in klobuk svojega častitega učenika, poloti se jih smeh in resnoba. Popusté črešnje in se vrnejo poslušat toliko skrbnejše svojega učitelja očeta.

Strah mine, a spoštovanje ostane in se spremeni v ljubezen in hvaležnost.

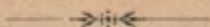
Ker je bil Vodnik tako plemenit, dober, prizanesljiv, zlorabili so dijaki seveda časih njegovo dobroto. A to je bilo le malokdaj. In če je bilo, vedel je je Vodnik vselej z eno besedo ali enim stavkom izpa-metovati.

Tako je bilo enkrat proti koncu šolskega leta. Vodnikova usoda je bila takrat že splošno znana. Nekaj lahkomišljencev se drzne pouk motiti. Vodnik obstane, ozre se mirno po šoli: na enkrat je vse tiho! Nato izreče ponosno besede: „Fortuna non mutat genus“ (usoda ne izpremeni značaja). In predava nadalje, kakor bi se nič ne bilo zgodilo. — Kakor blisek presunejo te besede vsa srca: — pouka ni nikdar nihče več motil.

Te besede: „Fortuna non mutat genus“ označijo povse Vodnikovo plemenito mišljenje. Imel je prejasne nazore o svetu in življenji, da bi ga taka usoda bolela. Da bi se komu klanjal, bilo je pod

njegovo častjo. Da bi ga grenka izkušnja potrla na tla, zato je imel pretrdno versko prepričanje. Klanjal se je le Bogu in cesarju. Bil je pravi pravčati Gorenjec.

Mladi bralec — ko se bo ... če se bo tudi tebi kedaj v življenji zakrilo solnce sreče — bodi mož Vodnik; bodi značaj; bodi kristijan!

X.

Slavljenec.

Dovòlj je spomína —
Me pesmi pojó.

Vodnik.

„Bila že nekdanj usoda taka je slavnih junakov,
Da jim slovelo imé, ko je zagrnil je grob.“

Tako poje pesnik!

Slép je, kdor se s petjem vkvárja,
Kránjec moj mu ósle káže,
Pévcu vedno sréča láže,
On žívi, vmèrje brez dnárja.

Tako poje pesnik.

Dovòlj je spomína,
Me pesmi pojó. —

Tako poje pesnik, ki je izkusil vse to mnogo gorjé. Tako poje pesnik, ki je pa tudi gledal čez grob v svojo slavo: „Me pesmi pojó“!

Tak pevic se trudi,
Samóten živí,
Se v slavi, ki zgrudi
Ga smrt, prerodí.

Iz pepela še le

„Vun pláne z plamena
Z svitlôbo obdán,
Sloveč'ga imena
Tič Fenis na dán“.

Da, da! Slovečega imena mož je bil Vodnik, če tudi je ubožček živel, ubožček umrl. Sam Bog ga je poslal slovenskemu narodu. Bil je „prvi mučenec slovenske narodnosti.“ A kri mučencev — seme kristijanov. Zato glejte, koliko učencev, a tudi mučencev, koliko naslednikov, pevcev in pisateljev ima do dandanes Vodnik med nami!

Vodnik je bil res vodnik svojemu narodu.

Kdo je prvi slovenski pesnik?

Kdo je prvi slovenski časnikar?

Kdo je prvi postavil slovenskemu jeziku stalna slovnična pravila?

Kdo je prvi začel sestavljati veliki slovenski slovár?

Kdo je prvi spisal v resnici slovensko slovnico?

Kdo je prvi prevajal na slovenski jezik uradne razglase?

Kdo je prvi spisal povestnico domače zemlje?

Kdo nam je prvi pokazal zaklad narodnega blaga?

Kdo je bil prvi naš veliki pratikar?

Taka glava korenine

Je slovenski oratar.

To je naš Vodnik, sin kmetskih starišev! — Bil je rudoznanec, starinoslovec, denaroslovec, učitelj mnogih nauk, ravnatelj treh učilnic, poznal je poleg materinščine vsa druga slovanska narečja, francoščino, laščino in mažarščino.

Neverojetno je, kaj je vse znal storiti ta mož, kako vsestransko je bil izobražen. Kdo vé še za takega velikana med nami?

Zato pa so potomci vsaj mrtvemu skazali hvalježnost, kakeršne niso mogli živemu. Da so mu dvakrat postavili spomenik na grob, vemo že. Malo je pesnikov slovenskih, ki ne bi bili njemu na slavo zapeli kake pesni. Saj je vender tolikim odprl pevsko žilo! Ni ga slovenskega domoljuba, o katerem bi se bilo pisalo že toliko in tolikokrat. Nikomur Slovencev se ni še priredilo toliko slavnostij na čast! Ni ga leta, da se ne bi praznoval dan njegovega rojstva, ni ga skoro imenitnejšega kraja na Slovenskem, da se ne bi pela slava v spomin našemu rojaku. Vodnik je bil meteor svoje dobe; a solnce vseh poznejših časov med nami. Bil je in je danes najznanejša oseba slovenskega naroda. Res so ga častili in dvignili na ščit najprvo njegovi učenci, vsi več ali manj imenitni domorodci in pisci slovenski. Ali časté ga danes učencev učenci in častili ga bodo naši učenci. Kako visoko stoji n. pr. Preširen nad Vodnikom kot pesnik! Vender časté Slovenci Vodnika bolj kakor Preširna, dasi kritika bolj ceni Preširna.

In zakaj?

Vodnik je po vse popularna oseba, nekako utelešen slovenski narod. Vodnik je postal vse vsem. Vodnikove zasluge so bolj relativne (odnosne) cene, nego absolutne (zdržema), kakor n. pr. pesnika Koseskega. Z ozirom na čas, v katerem je živel in trpel, pel in pisal, ima neprecenljivih zaslug. In kot takega smo ga slavili, slavimo in bodemo ga slavili. Bil je „unicum“ svojega časa, propovedovalec boljše bodočnosti, bu-dilec svojega spéčega naroda in prvi njegov vodnik,

Slavnost pa, kakeršna se ni vršila niti preje niti pozneje, niti Vodniku na čast niti komu drugemu, taka slavnost se je izvršila leta 1858. v Šiški in v Ljubljani na Vodnikovo slavo ob 100letnici njegovega rojstva.

Nebo se je razvedrilo na Svečnico popoldne, 2. februarija leta 1858. Ob tretji uri je bilo v Šiški pri Žibrtu vse polno ljudij vseh stanov. Hišo so krasili venci in šopki. Pripelje se deželni glavar (grof Hohenwart), predsednik kmetijske družbe (Fidel Trpinec), predsednik kupčijske zbornice (L. K. Lukman), županu namestnik (J. Gutman) i. dr. Nadalje slovenski slavni rodoljubi: dr. Janez Bleiweis, dr. Lovro Toman, dr. Etbin Costa, Fran Levstik i. dr. Toman pozdravi glavarja z naudušenim govorom, glavar odgovori s pristrčnimi besedami in na to je zaoril iz tisoč grl „Živio!“ Vojaška godba zasvira cesarsko pesen in pevci zapojó:

Stoji stoji tam hišica,
 Pri hiši miza kamnata,
 Pa v hiši Vodnik se rodil,
 Ki prvi pesnik naš je bil.

Nato se odgrne spominska plošča in v zlatih črkah se zalesketa napis, ki ga posijejo žarki zimskega solnca. In sopet je zvenelo v zraku v tisočernih glasovih: „Živio Vodnik!“

Nato gre deželni glavar s spremstvom v Vodnikovo rojstveno izbo, kjer se vsede pod Vodnikovo podobo, opleteno z lavorjevim vencem. Na mizi leži hleb kruha s soljo. — Tako se je sprejel v slovenski hiši slovenski dostojanstvenik naše dežele. Govori so se vrstili, navdušenje je kipelo, godba je svirala „Kje dom je moj“ in Radeckega koračnico.

Glavar odide. Gostje so postajali „židane volje.“ Pesen za pesnijo, zdravica za zdravico je sledila, ploskalo se je v brezmejnem veselji. Godba zaigra še nekaj pesnij, konča s cesarsko in poslovi se.

Mrak nastane. Novo veselje, nova krasota. V temni noči švigajo lučice, zastave frfotajo, mlaji se belé, zeleni venci opletajo pohišstvo, transparenti se prikazujejo — — — vse je razsvitljeno. Naudušenje narašča.

Šiškarski možje in fantje začno prepevati na vrtu ob hiši Vodnikove in narodne pesni. Z njimi se vrste ljubljanski pevci.

A kdo bi mogel popisati to lepoto in to naudušenje!

Ura počitka je bila. — Nekaj pa jih je pričakovalo 3. februvarija tretje jutranje ure, ure Vodnikovega rojstva, govoreč in beroč Vodnikove pesni. Ko pa udari pričakovana tretja ura, nalije dr. Toman kozarec, vsklikne:

Šel visoko pit Savico,
Lepih pesmi hladni vir;
Mojstru pevcev na zdravico —
Naj mu teče ta požir!

In izpraznivši kozarec pristavlja: „da pa nihče več ne oskruni te posode, razleti naj se za vselej na drobne kosce!“ — In zgodilo se je.

Razšli so se. — To je bil prvi Vodnikov slavnostni dan.

Drugi slavnostni del se je vršil 5. februvarija v ljubljanskem gledališči.

Bilo je napolnjeno že davno pred sedmo uro. Po ouverturi nastopi dr. Toman in govori, kakor je le samo on znal, predgovor v vezani besedi, ki ga je zložil navlašč za ta večer. Za njim zapojó pevci sopet

njegovo pesen, uglasbeno po Nedvedu. Ko pa gospa Lehmannova pri besedah:

„In Slovenija krog glave
Ti ovija venec slave —“

položi kot Slovenija lavorov venec na glavo Vodnikove podobe, izdelane po Fran Zajcu, — takrat je dokipelo ginjenje do vrhunca.

Vrstile so se potem še druge pesni, ploskanja in klicey rádsti ni bilo ne konca ne kraja. — Takrat je nastopil tudi prvi slovenski zbor pod vodstvom skladatelja Kamila Maška in takrat se je pravo za pravo začelo slovensko, po vse umetalno petje. — Deklamoval (prednašal) je še prof. Urbas Vodnikovo pesen „Vršac“ in potem se je končala slavnost s pesnijo „Budnico.“ —

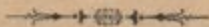
Kot trajen spomin te slavnosti so izdali 1859 krasno knjigo „Vodnikov spomenik“ — uredil jo je dr. Etbín Henrik Costa.

Takrat je jel dr. Toman nabirati tudi doneskov za spominek, ki se bode postavil letos, nedeljo 30. junija 1889, Vodniku pred gimnazijo v Ljubljani na odslej „Vodnikovem trgu.“

6. februvarija pa je bila dopoludne ob 10. slovesna črna sv. maša. z biljami, pri kateri so pevci peli veličastno „dies irae“, ki jo je uglasbil Kamilo Mašek. poslovenil pa sam sebi naš Valentin Vodnik.

In ti, mladi bralec! ki si sledil mojim vrsticam o Valentin Vodniku do konca — kaj naj ti ob najinem slovesu porečem?

„Pojdi — in tudi ti tako stori!“

KAZALO.

	Stran
Predgovorček	6
I. Vodnik — dijak	7
II. Vodnik — kapelán	10
III. Vodnik — učitelj	13
IV. Vodnik — mrlič	24
V. Vodnik — pesnik	26
VI. Vodnik — pisatelj	34
VII. Vodnik — slovničar	38
VIII. Vodnik — zgodovinar, starinar in nabiralec narodnega blaga	44
IX. Vodnik — človek in značaj	45
X. Vodnik — slavljeneč	53

